ОСТАННЯ КРИЇВКА

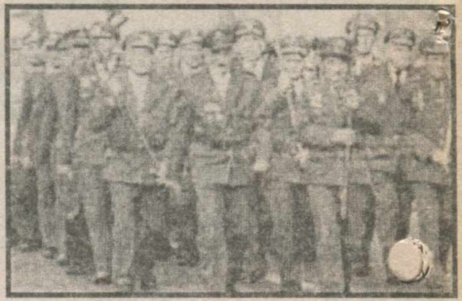

У ході національно-визвольної боротьби 30-50 років минулого століття сформувалася ціла плеяда щирих патріотів і талановитих особистостей, котрі повністю присвячували себе справі визволення рідного краю від різних мастей окупантів і загарбників. Одним із героїв-повстанців був Яків Ковжук (псевдо «Тарас», «Батько», «Старий», «Північ», «Карпо») – районний провідник ОУН-УПА по Острожецькому району, 1902 року народження. Здобув середню освіту, а серед підпільників і повстанців був найстаршим за віком, проте мужньо переносив важкі умови партизанського побуту, жорстокі умови збройної боротьби з окупантами, служив прикладом для молодих воїнів.

Народився Яків Ковжук у селі Воротнів Луцького району на Волині. У селі велася значна національно-просвітницька робота, діяла «Просвіта», була організована спілка «Сільський господар», яку очолив Яків Ковжук. А ще воротнівчани мали кооператив «Добрий сіяч» з молочарнею. Активну роботу проводила спілка «Українська жінка», діяв у селі дитячий садочок. Щороку святкували Шевченківські дні, виступали з концертами дитячий і дорослий гуртки художньої самодіяльності. І всюди встигав місцевий ґазда Яків Ковжук.

Коли у «золотому» вересні 1939 року у село ввійшли частини Червоної армії, то важку дилему доводилося вирішувати чоловіку. Він добре знав, хто такі «совєти», бо передплачував кілька газет і журналів, щодня слухав радіоновини, бо мав детекторний радіоприймач з навушниками. Отож Ковжук не сподівався на прихильність нової влади. До отієї політичної невизначеності на сім'ю звалилося ще й родинне горе – важко захворів, а незабаром відійшов за земні обрії 10-річний синочок Анатолій – улюбленець усієї родини. Хлопчину підкосила дифтерія.

Невдовзі після сімейної трагедії селом поповзли чутки про арешти і висилку національно свідомих громадян. Сподіватися Якову Ковжуку на лояльність братів зі сходу не доводилося. З отого гострого життєвого кута він знайшов оригінальний вихід. Неподалік рідних теренів знаходилося село Дизарин. Згідно з радянсько-німецькою угодою його мешканці мали виїжджати на свою історичну батьківщину. Цими історичними перетрубаціями скористався і Яків Ковжук. У грудні 1939 року він повернувся з Луцька із пропуском на прізвище Петер Штраус. Цей документ йому допомогли зробити знайомі німці. Отож зимового вечора сім'я зібралася на прощальну вечерю. Говорили мало. Плакала дружина і мама новоспеченого «німця». А ще у хаті зависло невимовне питання: як жити далі?

– Після вечері тато запріг коня у сани, – *пригадує син Якова Ковжука Іван,* – у хаті попрощався зі мною і бабусею, а з мамою на вулиці біля саней. Тато заїде попрощатися і з моїм старшого брата Володимира у Луцьк, де той навчався у гімназії імені Лесі Українки. Я ж у миті останнього прощання з батьком сидів біля вікна і бачив, як тато виїхав з двора і поїхав через садок. Я добре пам'ятаю, як густа вечірня темрява поглинула його силует. Це були миті, які я назавжди закарбував у пам'яті, бо востанне бачив свого ненька!

Через кілька тижнів родина одержала поштову картку від глави сімейства: мовляв, живий, здоровий і більше жодних подробиць. За штемпелем рідні визначили, що той перебуває неподалік українського міста Холм за Бугом.

13 квітня 1940 року лише на світ благословилося, як на подвір'ї Ковжуків з'явилися енкаведисти. Мова була коротка: дві години на збори і відправлятимемо сім'єю у східні регіони неозорого Совєтського Союзу. І у встановлений час родина зібрала пожитки, заїхали у Луцьк, де до вигнанців долучився брат Володимир. Згодом із залізничної станції Ківерці розпочалися многотрудні поневіряння казахськими степами. Там від цинги померла бабуся. Іван та Володимир вижили завдяки старанням мами Єпістинії, котра у тяжкі воєнні роки таємно збирала колоски на колгоспних полях, у місцевих жителів вимінювала на продукти пожитки, які привезли з України.

А Яків Ковжук восени 1941 року повернувся у рідне село. З господарства – ні кола ні двора. Працював на молочарні, а з осені 1943 року був призначений провідником ОУН по Острожецькому району, став вояком УПА. Як умілий провідник, був зарахований до складу Української Головної Визвольної Ради. Постійний зв'язок з ним тримав племінник Микола Климчук. Згодом він і розповів про бойові операції, у яких брали участь повстанці. В одній з них «Старий» ледь не загинув, але тоді доля не прийняла його небуття. Втім, йому ще довго доводилося маневрувати між життям і смертю.

У 1949 році в рідне село гостювати із Казахстану приїхала дружина Єпістинія. У Берківському лісі, за сприяння Миколи Климчука, після десятилітньої розлуки відбулася зустріч з чоловіком. Їхнє останнє побачення охороняли кілька повстанців. Тоді Яків і передав дружині лист синам – прощальну вісточку про себе. До речі, у багатьох епізодах повстанських буднів районний провідник ОУН діяв так, щоб ніхто з побратимів чи нащадків не зміг дорікнути за легкодухість. До того ж ніхто з рідних бодай словом ніколи не обмовився про його життєвий вибір.

Нині можна стверджувати, що Яків Ковжук боровся за волю України до останнього подиху. З початку зими 1950 року він проживав у схроні, викопаному у садибі Йосипа Шмиги у Зборові. У складних умовах більш як рік повстанці жили, звідти вирушали на операції «Білий» – Костянтин Соловей, «Чорний» – Ростислав Волинюк та ще кілька підпільників. Очолював цю когорту *славних синів України* «Старий» – Яків Ковжук. Не секрет, що в останній схрон енкаведисти засилали інформаторів, котрі робили свою іудину справу. Декого з них повстанці знищили. Втім, нині слід виявити дипломатичність і виваженість і ні в якому разі не керуватися емоціями. Найперше, що слід зробити – це покопатися в архівах відповідних установ і служб. І насамперед для того, щоб знати правду про події буремних літ та людей, котрі в силу обставин потрапили в коло осіб, підозрюваних у співробітництві з енкаведистами. Втім, чи вдасться це колись зробити? Питання, як кажуть, риторичне...

19 січня 1952 року, якраз на Водохреще емгебісти на хуторі села Зборів Острожецького району в оселі Йосипа і Агрипини Шмигів виявили схрон, у якому перебували вояки УПА Яків Ковжук і Володимир Кореньовський. Ось як про цю подію пише син «Старого» – Іван Ковжук:

– Солдати підійшли до собаки, вбили його, будку відсунули, а під нею виявили люк у схрон. Там зрозуміли, що то кінець, стали спалювати документи. Емгебісти почули зі схрону постріли. Ніхто не бачив, як герої загинули, як поводилися в останні миті життя. Мій розум і серце моделюють цю геройську днину. Обнялися, попрощалися. Потім тато – «Старий» набагато старший від побратима, прийняв від нього смерть пострілом у потилицю. Після цього той вистрілив собі у підборіддя. Про такі можливі акорди останнього життєвого сценарію підпільників свідчили кульові поранення, які на власні очі бачив Володимир Литвинчук із Воротнева, котрого викликали в Острожець у райвідділ МГБ «для опознания».

Агрипина Шмига під час цієї акції палила в печі соломою. Почувши вибухи (емгебісти для впевненості кидали у схрон гранати, хоча вхід туди був Г-подібний і осколки завдати шкоди повстанцям не могли) і постріли, вона зірвала перину, дістала звідти пакет і кинула в піч. Із комина повалив чорний дим. Командир групи емгебістів Томілкін угледів це і прибіг у хату, але на цей час все згоріло. Тоді він вигнав усіх з хати, спровокувавши дітей, котрі побігли до лісу. По них відкрили стрільбу, внаслідок чого хлопчик і дівчинка були поранені. (За іншою версією, хлопчик був убитий, сестричка – поранена.)

Тіла «Старого» та його побратима відвезли у райвідділ МГБ, де їх сфотографували і поклали біля своєї контори для «опознания». Для цього викликали родичів із Острожця та Воротнева. Більшість «не впізнавало» їх. Щоправда, мешканець Воротнева, 1923 року народження, підтвердив особу Якова Ковжука. На жаль, і до цього часу невідомо, де покояться останки загиблих.

26 листопада 1996 року на місці, де загинув батько, Іван Ковжук спорудив символічну могилу. Тоді ж відбулося її урочисте освячення. Нині Іван Якович мешкає у Луцьку, береже вічну пам'ять про батька-героя. Ще один син *українського повстанця* Володимир так і залишився на казахській землі у Павлодарі. Друг «Старий» за діяльність в УПА посмертно нагороджений Бронзовим Хрестом Бойової Заслуги.

Віталій ТАРАСЮК.